

Altijd één meer dan u dacht

Henri Beunders

‘Mij lijkt de massa maar om drie redenen een blik waard: als vage kopie van grote mannen, met een versleten plaat op slecht papier gedrukt, vervolgens als verzet tegen die grote mannen en ten slotte als werktuig in de handen van grote mannen. Voor de rest mag ze dansen voor de duvel en de statistiek.’

Aldus Friedrich Nietzsche in 1874 in zijn traktaat ‘Over nut en nadeel van geschiedenis voor het leven’. De filosoof met de hamer wilde het échte leven, vitalistisch en heldhaftig. Een held is iemand ‘die tegen de feiten van de werkelijkheid in gaat’. Die werkelijkheid was, vooral door het christendom, een decadente slavenmentaliteit – met al dat gepraat over schuld, God en verzoening.

Nietzsches Duitse nazaat Peter Sloterdijk heeft er in zijn essay ‘Woede en Tijd’ op gewezen dat de besnorde denker zijn woedende pijlen beter had kunnen richten op het opkomende socialisme, het geloof van ‘de massa’. Zelf begint Sloterdijk zijn essay met de opmerking dat reeds in de eerste zin van de hele schriftelijke Europese overlevering, het beginvers van de *Ilias*, het woord ‘woede’ opduikt. Fataal en plechtig als een appèl dat geen tegenspraak duldt: ‘Godin, bezing ons de woede van de zoon van Peleus, Achilles [...]’. Misschien is het inderdaad wel door het christendom gekomen dat het begrip woede zo’n

slechte klank heeft gekregen, terwijl het in de Griekse tijd de kern van heldhaftigheid was, naast die sluwheid van Odysseus.

In deze nog jonge 21ste eeuw lijkt iedereen vervuld van woede. 'De massa' is woedend op 'de elite', zoals de elites er op hun beurt woedend over zijn dat die massa woedend is en het, erger nog, overal laat weten. Op straat en op televisie, op internet, waar ook. Het liefst zouden al diegenen die het over de 'verdomming' van onze cultuur hebben ronduit zeggen: '*Tais-toi, et soit belle*, met al die tatoeages van je!' Hoewel, dat laatste stoort blijkbaar ook, die opdringerige zichtbaarheid van die massa. Dus eigenlijk luidt hun devies gewoon: Wees tevreden en blijf thuis. Maar ja, de mensen zijn niet meer op hun plek te houden.

Sinds 'de opstand der burgers' is de angst voor en afkeer van 'de massa' weer sterk aanwezig, en ontwaren we in den brede weer grote vraag naar cultuurpessimisme, waarin ditmaal wordt voorzien door met name Britse schrijvers zoals socioloog Frank Furedi en psychiater Theodore Dalrymple, de laatste het meest recent in *Door en door verwend*. Daarvóór waren het vooral Franse filosofen die op de alarmbel drukten, onder wie Alain Finkielkraut met zijn boek *De ondergang van het denken* (1987). Finkielkraut sloot aan bij de kritiek op de massa- en media-cultuur van Amerikanen. Zoals die van Allan Bloom (*The Closing of the American Mind*, 1987) en Neil Postman (*We amuseren ons kapot*, 1985), in feite allemaal varianten op het doembeeld dat Daniel Boorstin al in 1962 beschreef in *The Image. A guide to pseudo events in America*.

Al die naoorlogse kritiek op de massa was goeddeels ook kritiek op de massamedia, waarbij de rolverdeling

altijd kraakhelder was: de media waren de dader, de burgers het slachtoffer. Die burgers zouden het verschil tussen werkelijkheid en fictie niet meer zien, ze zouden gaan imiteren wat ze zoal zagen of hoorden. Of ze zouden als *couch potato* langzaam maar zeker veranderen in een soort gehypnotiseerde zombie of zelfs menselijke mutant.

Intellectuelen, zo kunnen we concluderen, hebben niets met 'de massa'. Schijnbaar hadden ze dat even in de tijd dat het marxisme populair was en menig intellectueel rondliep in de kleding van de kolenboer (die wegens het aardgas zelf al was uitgestorven), om te laten zien dat hij helemaal solidair was met die massa. Maar dat ook de intellectuelen toen de massa niet serieus namen, was natuurlijk zo klaar als een klontje, zeker voor wie Lenin had gelezen. Die noemde de massa van sympathisanten en meelopers immers 'nuttige idioten', idioten die hij goed kon gebruiken om de revolutie van zijn voorhoede te doen slagen.

In West-Europese landen als Engeland en Nederland heeft 'de massa' in de halve eeuw voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog bij mensen die zichzelf intellectueel, kunstenaar of anderszins *highbrow* noemden, voornamelijk angstvisioenen opgeroepen. De term *highbrow* is afkomstig van Virginia Woolf, die ondanks al haar progressieve feminisme een scherp en ronduit racistisch onderscheid à la Lombroso maakte met hen die *lowbrow* waren. Waarbij de categorie mensen die zowel van hoge als lage cultuur hield of daartussen wilde bemiddelen – de *middlebrows* – volgens Woolf nog als de ergste kon gelden.

De Britse letterkundige John Carey heeft in zijn *The Intellectuals and the Masses* (1992) de haat van zovele Britse schrijvers sinds Nietzsches tijd tot 1940 tegen 'de gewone man', in aantal zo sterk gegroeid door de industriële re-

volutie en urbanisering, uitvoerig gedocumenteerd. Het is tamelijk schokkend om te lezen hoe sterk tal van auteurs die nu tot 'de canon' behoren van die gewone man walgen: van H.G. Wells, W.B. Yeats en D.H. Lawrence tot Bernard Shaw en Virginia Woolf. Sommigen bepleitten sterilisatie, anderen vonden de Eerste Wereldoorlog eigenlijk wel een goed idee om eens een flink deel van de massa op te ruimen. Het meest gebruikte beeld waarmee ze die massa aanduiden was *tinned food*, ingeblikt voedsel. Dat aten die gewone mensen niet alleen, tezamen leken ze er ook op.

Dit soort intellectuelen vulde de periode tussen Nietzsche en Hitler op met evenveel woede als navenant radicale oplossingen. Die natuurlijk niet werkten. In plaats van een tot hooguit één miljard mensen gereduceerde wereldbevolking zijn er nu zes, misschien al wel zeven miljard mensen. En in onze tijd woont tweederde daarvan in steden. Precies dat was de bron van de afkeer van de massa na 1870: men kwam die massa simpelweg steeds vaker tegen op straat. En wat misschien nog erger was: de massa kon dankzij de onderwijswetten van na 1870 nog lezen ook. Naast dat blikvoer werd daarom 'de krant' voor de intellectuele aristocraten het toppunt van domheid.

Volgens John Carey vormden de modernistische literatuur en de abstracte kunst, inclusief de Dada-beweging, het antwoord op die lezende massa. Omdat gewone mensen een gewoon verhaal wilden – waarin schrijvers als Conan Doyle met zijn Sherlock Holmes overigens ruim voorzagen – gingen de 'aristocraten van de geest' zó moeilijk dichten, schrijven en schilderen, dat alleen nog ingewijden mee konden praten over de diepere betekenis van hun producten.

Misschien heeft de Franse socioloog Pierre Bourdieu zijn theorie van het nuttigen van cultuur als wijze van *distinction* wel op die ontwikkelingen gebaseerd. Volgens Bourdieu willen mensen via de cultuur en de *lifestyle* die ze zichzelf aanmeten, laten zien tot welke groep ze behoren. Zijn theorie sloeg in Nederland enorm aan, maar waarom is mij nooit helemaal duidelijk geworden. Misschien omdat het gemakkelijker was om het gedrag van mensen te bestuderen dan iets zinnigs te verzinnen over de cultuur en de kunstwerken zelf. En misschien omdat de massa in de jaren tachtig nog niet dat angstaanjagende gezicht had dat ze tegenwoordig (blijkbaar) voor velen heeft.

Want ook in Nederland is de angst voor die massa al tot bijna hetzelfde niveau opgelopen als in de beschreven periode. De houding van de overheid ten opzichte van de massa en vooral ook de massamedia mag ik altijd graag illustreren met het schilderij 'De Schreeuw', door Edvard Munch geschilderd in 1895, het jaar dat Nederland kennismaakte met de film. Behalve de vrees voor het janhagel dat óók gewoon in die nieuwerwetse tram bleek te stappen, koesterde men toen de oprechte angst dat het door de links-liberalen ingezette *beschavingsoffensief* – al snel breed gedeeld door de nieuwe emancipatiepartijen van sociaal- en christendemocraten – onherroepelijk zou mislukken als het gewone volk niet naar bibliotheek of Concertgebouw zou gaan, maar naar de 'prikkelbioscoop'.

Niet voor niets heeft de overheid de massamedia altijd gereguleerd, via de Filmkeuring en via de Omroepwet bijvoorbeeld. Het kabinet-Drees wenste destijds ook geen invoering van de televisie. Die invoering is doorgedrukt door Philips, zoals 15 jaar later het bedrijfsleven de STER-reclame doordrukte. Alleen over internet waren de kabi-

netten-Paars aanvankelijk zeer enthousiast, maar ook ten aanzien van dat medium heerst inmiddels de overtuiging dat het mensen dom maakt en hersenspoelt.

Vóór 1940 domineerde onder de Nederlandse schrijvers net als in Engeland een sterke afkeer van de massacultuur, de afkeer die in Amerika al zo zichtbaar was geworden. Na 1945, en zeker in *the Sixties*, werd de relatie van elites of anti-elites – zoals Provo – tot de massacultuur dubbelzinniger. Zo hadden de Provo's het voortdurend over het klootjesvolk, dat thuis stom voor die TEEVEE zat, als het al niet in zijn even stompzinige OTOOTJE aan het rijden was. Een handvol progressieve schrijvers en intellectuelen probeerden, toen die tv letterlijk niet meer was weg te denken of te schrijven, toch maar hun aandeel erin te veroveren. Zo ontstond het veelbesproken *Zo is het toevallig ook nog eens 'n keer*. De poging mislukte: na het item 'Beeldreligie' ('Geef ons heden ons dagelijks beeld') kreeg presentatrice Mies Bouwman uitwerpselen door de brievenbus. Prompt schreef Harry Mulisch in zijn *Bericht aan de rattenkoning* (1967) over de 'hysterisatie door de TEEVEE'.

Destijds sprak men van hysterisatie, nu van de *dumbing down* of infantilisering van onze cultuur. Wat een onzin! Tien jaar geleden heb ik de ontwikkelingen in de afgelopen eeuw naar een mediacultuur 'verheffende vervlakking' genoemd. Verheffend – want ik althans voel me verheven door al die zogenaamd alledaagse populaire cultuur, omdat het daarin over precies dezelfde thema's gaat als in de eerdergenoemde *Ilias*, in de drama's van Shakespeare enzovoort. De Amerikaanse hoogleraar Engels Richard Keller Simon heeft in *Trash Culture* aan de hand van talloze voorbeelden laten zien dat die strips, die films en die mu-

ziek in wezen hervertalingen zijn van werken uit de 'grote traditie'. Rambo is de Ilias in een nieuw jasje, *Star Trek* bevat dezelfde karakters en thema's als *Gulliver's Reizen*, *Apocalypse Now* is Joseph Conrad's *Hart der Duisternis*. En de *Cosmopolitan* bevat dezelfde thema's als *Sense and Sensibility* of *Madame Bovary*. Sterker, als Madame Bovary een abonnement had gehad op de *Cosmopolitan* was ze nog steeds *alive and kicking* geweest.

In wezen zegt Keller Simon hetzelfde als de Amerikaanse hoogleraar godsdienstwetenschappen Joseph Campbell in zijn bekende boek *De held met de duizend gezichten* (1949): in al die verhalen en religies van de afgelopen millennia, afkomstig uit al die verschillende culturen, kunnen we een 'monomythe' destilleren. Altijd gaat het over dezelfde held, dezelfde reis, zijn queeste en zijn terugkeer. En altijd gaat het over goed en kwaad.

Als we het hebben over verheffende vervlakking van 'de gewone man' komen daar wat mij betreft nog twee inhoudelijke punten bij. Het eerste is dat in de geschiedschrijving vanaf de jaren zeventig deze gewone man centraal werd gesteld in de steeds populairdere 'microgeschiedenis'. Hella Haasse schreef behalve over prinsessen ook over planters in Indië, Geert Mak dankt zijn naam als populairste historicus aan het beschrijven van de lotgevallen van de inwoners van Jorwerd, enzovoort. Die invalshoek heeft de geschiedschrijving veel evenwichtiger gemaakt.

Daarbij komt: in de afgelopen jaren waren juist de populairste boeken en films die waarin enerzijds de genoemde 'monomythe' centraal stond (denk aan *Gladiator*), en waarin anderzijds soms de ingewikkeldste zaken aan de orde werden gesteld. Of we nu Harry Potter noemen of

films als *Star Wars*, *The Matrix*, *Memento* en *Inception*, terugkerende thema's zijn het wezen van de tijd, van de herinnering en het implanteren van dromen in een ander.

Als ik uit de Stadsschouwburg kom na de zoveelste opvoering van *Hedda Gabler* of een Griekse tragedie, hoor ik zelden mensen opgewonden praten over wat ze zojuist hebben gezien – als ze überhaupt al iets zeggen. Maar ik kan me geen fellere discussies herinneren met mijn kinderen dan na weer zo'n Potter-film waarin Harry en zijn maten even terugvliegen in de tijd, bijvoorbeeld om Hagrids verboden lievelingsmonster, hippogrief Scheurbek, van de slacht te redden. De berichten die eind 2011 in de wetenschapbijlagen te lezen waren over de neutrino, die sneller vliegt dan het licht, moeten vele Potterfans bekend zijn voorgekomen.

In plaats van erover te blijven klagen, doen we er beter aan de inhoud van veel populaire cultuur te vergelijken met die van de terecht ingestelde 'canon' van belangrijke werken. Dan zou blijken dat het altijd is gegaan om de moraal van het verhaal, om goed en kwaad. Al zullen weinigen ze nog kennen, de Tien Geboden en de Zeven Hoofdzonden zijn – over de hele linie genomen – zelden ver weg.

Wie vervuld is van woede over de veronderstelde 'verkleuring', zou die woede in zichzelf eens moeten analyseren: waarom vinden we zelf die *trash culture* heimelijk soms zo aangenaam? Daarbij is de terechtwijzing van Nederlands eerste massapsycholoog Kurt Baschwitz geen slecht uitgangspunt: 'Tot de massa die u zo veracht, behoort altijd één meer dan u dacht.'